

Az első, Kolozsvárt kiadott római feliratgyűjtemény. A címben megjelölt gyűjtemény szerzője a pozsonyi születésű Fridvaldszky János (1730–1784), aki a kolozsvári jezsuita akadémián volt matematikaprofesszor 1764-től 1773-ig, a szerzetesrend feloszlataáig. Ezt követően még három évig folytatott a városban tudományos tevékenységet. 1776-ban szépesi kanonokká nevezték ki. Ekkor Erdélyt végleg elhagyva tudományos tevékenysége is lezárult.¹

Ennek az életműnek elsősorban természettudományos vonulatát ismeri a tudománytörténet,² ám az egészét értékelve a *Magyar irodalomtörténet* a szerzőt polihisztornak minősíti,³ tekintetbe véve egyebek mellett történettudományi tevékenységét is. Ő is tagja volt annak a jezsuita történeztudományi iskolának, amely a történelmet egyre kevésbé történetírásnak, irodalmi tevékenységnek tekintette, sokkal inkább egzakt tudománynak, amely történeti forrásokra épül. Ők kezdték meg mindkét hazában a forrásgyűjtést. Ebből a munkából kolozsvári professzorunk is kivette a részét. Történeti tárgyú műveitől eltekintve jóformán nincs olyan könyve, amelyben ne keritene sort arra, hogy néhány oklevelet közöljön. Oklevélmásolatai később bekerültek a Magyar Nemzeti Múzeum törzssanyagába.⁴

Miközben a legjelentősebb magyar jezsuita történészek – Hevenes Gábor, Pray György, Katona István, Kaprinai István – okleveles források alapján a magyar történelmet kutatták, tudosunk erdélyi római feliratokat is gyűjtött. A jezsuita rendtörténet őt ezért nem is természettudósként tartotta számon, hanem mint a jezsuita történeztudományi iskolájának tagját, „a római feliratok gyűjtőjét és magyarázóját”.⁵

Feliratgyűjteménye, az *Inscriptiones*⁶ zsúfoltan nyomtatott kis füzet, lapszámozás nélkül. Lényegében egy diákjának liber graduális – azaz tananyagának tételsora – matematikából, előtte egy 108 antik római felirattal álló gyűjteménnyel Dácia római megszállása idejéből. E füzetet az illető diák (báró Thoroczkay József) gróf Hadik András gubernátornak ajánlotta, s a saját költségén nyomtatta ki. A professzor neve csak a vizsgakérdéseknél jelenik meg, a feliratoknál nem. Ebből a háttérbe vonulásból olyan feltételezés is adódhat, hogy igazából csak a diákját akarta helyzetbe hozni az antik régiségeket

¹ Életére, műveire nézve I. FRIVALDSZKY János, id.: *Fridvaldszky János SJ (1730–1784) élete és öröksége* (www.fridvaldszky.hu/FridJSJ 2010)

² CSETRI Elek: *Fridvaldszky János, a természettudományok hazai úttörője*. = Korunk Évkönyv 1965. 1521–1526; CSETRI, Alexa–ENGEL, Carol: *Prima lucrare agronomică de specialitate din Transilvania*. București, 1970. Centru-de Int. și doc. pt. agricultură și silvicultură; CSETRI, ALEXA–ENGEL, Carol: *Importanța primei lucrări agronomice de specialitate din Transilvania*. I–II. = Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Historia 1974. fasc. 1. 3–15; 1975. 32–51; CSETRI Elek: *Az erdélyi Mezőgazdasági Egyesület (1769–1772)*. In: *Művelődéstörténeti tanulmányok*. Szerk.: CSETRI Elek, JAKÓ Zsigmond, TONK Sándor. Bukarest, 1979. Kriterion Kiadó, 161–172; CSETRI Elek: *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás 1800-ig*. Kolozsvár, 1999. Kolozsvár Erdélyi Gazda Kiadó; CSETRI Elek: *Fridvaldszky János, az agrártudós*. In: *Uő: Együtt Európában. Válogatott tanulmányok*. 1. Debrecen, 2000. Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, 23–47; CSETRI Elek: *Erdélyi méheskert*. Székelyudvarhely, 2001. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó; FRIVALDSZKY János, id.–GÁLFI Emőke–SZÖKE Imola: *Egy 18. század -középi kolozsvári természettudományos életmű forrásvidékei*. = Erdélyi Múzeum (67.) 2005. 1–2. sz. 106–121.

³ *Magyar irodalomtörténet*. 2. Szerk.: KLANICZAY Tibor. Bp. 1964. MTA Irodalomtörténeti Intézete, 560.

⁴ SZABÓ Károly: *Az Andrássy család 1569-diki adományleveléről*. = Századok (9.) 1875. 433. E törzssanyagot később szétszótották más fondokba.

⁵ ALSZEGHY Zsolt: *A jezsuiták a magyar irodalomban*. In: *A négy százéves Jézustársaság*. Szerk.: BANGHA Béla. Bp. Pázmány Péter Irodalmi Társaság, 1940. 290.

⁶ *Inscriptiones romano-transylvanicae, honoribus com. Andreas ab Hadik... a Jos. P. b. Thoroczkay oblatae*, Claudiopoli, 1767. 18 lev., 32 cm (<http://mek.oszk.hu/09200/09244/09244.pdf>) (PETRIK Géza: *Magyarország bibliográfiája [1712–1872]*. 1–4. Bp. 1888–1897. I. 830. A továbbiakban: *Inscriptiones*.)

kedvelő és gyűjtő⁷ nagy hatalmú grófnál, de akár az is, hogy a mű színvonalát nem tartotta mindenben olyannak, hogy vállalta volna szerzőségét.

Az *Inscriptiones* azonban nevezetessé vált, mert bekerült az európai tudomány vérkeringésébe. A professzor egy másik kolozsvári tanítványa, Gheorghe Şincai nemcsak azzal hasznosította a feliratokat, hogy besorolta őket *Rerum spectantium* című, kéziratban maradt munkájába,⁸ de azzal is, hogy amikor 1774–1779 közt Rómában tanult, pártfogójának, Stefano Borgia bíborosnak (1731–1804) egy dáciai feliratgyűjteménnyel tudott kedveskedni.⁹ Ez aligha más, mint az a kézirat, amely most a Vaticana Latina 9134. sz. kódexbet alkotja: Fridvaldszky *Inscriptionese*, sőt még az is lehet, hogy a szerző eredeti kézírata.¹⁰ Az ezzel foglalkozó Marco Buonocore¹¹ részletesen ismerteti az említett vatikáni kódexet, amely 360 × 225 mm méretű, 28 számozott oldal terjedelmű papírkötésű kötet, külön címlap nélkül. A szerző neve J. Fridvaldszky, akinek keresztnévét Sommervogel francia lexikonját¹² követve ‘Jean’ feloldásban is közli. A mű címe: *Inscriptiones Romano Daciae praecipuae*. Megjegyzi, hogy eddig nem sok figyelmet szenteltek e műnek. Ismerteti mind a 108 feliratot, pontosabban csak Fridvaldszky kommentárjait: magukat a feliratokat a megfelelő CIL tételszám helyettesíti. A 2., 24. és 25. oldal kópiáját is hozzá.¹³ A feliratokat kísérő kommentárokat illetően meg kell jegyezni, hogy ezek rendszeresen egy-két mondattal rövidebbek a nyomtatott műben található szövegeknél, olykor pedig (az Ins. XIV.) teljesen hiányoznak. A kódexíró láthatóan iparkodott, hogy a 28 kódexoldalon elférjen a nyomtatott szöveg, amely ott 28 és fél oldal terjedelmű. A cím és a szerző megjelölése sem azonos a nyomtatott változatéval. Mindez arra utal, hogy a kódex nem a nyomtatás alapjául szolgáló kézirat, hanem a nyomtatott példányról készült másolat, amely a szerzőség tisztázásával és a nem oda tartozó liber gradualis elhagyásával egyértelmű helyzetet kíván teremteni a megajándékozott számára – aki mellest egy kódexet értékesebbnek is tekinthetett, mint egy nyomtatott könyvet. Arra a kérdésre, hogy a kódex kinek a kézírása, a reprodukált oldalakon lévő kis terjedelmű kézírás összehasonlításra kínákozott Fridvaldszky ismert kézírataival: egy 1755/56-ból való, kalligrafikusan feliratozott térképpel¹⁴ és egy 1773-ból való beadvánnyal.¹⁵ Fridvaldszky és a kódexíró betűi nagyon hasonlóan egymáshoz, ennél többet azonban csak írásszakértő mondhatna. Ha a másolatot Fridvaldszky készítette, felmerül a kérdés, hogy ezt mi célból tehetta. Az a dáciai feliratgyűjtemény, amit Şincai a bíborostól ka-

⁷ FRIVALDSZKY János, id.: *Hadik András Minerva szolgálatában*. = Hadtörténelmi Közlemények (115.) 2002. 389–398. 389–391.

⁸ KISS András: *Források és értelmezések*. Bukarest, Kriterion Kiadó, 1994. 384.

⁹ GÁLDI László: *Az erdélyi tudományos élet magyar forrásai*. In: *Magyarok és románok*. 2. Szerk.: DEÉR Gyula, GÁLDI László. Bp. 1943–1944. Teleki Intézet, 392, 408.

¹⁰ „*elaborando il catalogo dei manoscritti di Gaetano Marini, ha potuto confrontarsi con il codice Vaticano Latino 9134 che contiene manoscritta l’opera di J. Fridvaldszky, Inscriptiones Romano Daciae praecipuae, [...] allo stato attuale delle conoscenze dichiara, però, di non essere in grado di stabilire se si tratti dell’autografo del Fridvaldszky o di una copia manoscritta di epoca posteriore*”. = *Bollettino di studi latini* (25.) 1995. 314.

¹¹ BUONOCORE, Marco: *Tra i codici epigrafici della Biblioteca Apostolica Vaticana*. Faenza, 2004. 137.

¹² SOMMERVOGEL, Carlos: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. 1–3. Bruxelles–Paris, 1892. 3: 996.

¹³ BUONOCORE: *i. m.* (11. jegyzet) 281–290.

¹⁴ Csályos és Pálos határa, Kiskunfélegyházi Levéltár, 63.111.1 sz.

¹⁵ OL F36, Erdélyi Főkormányzóság, 1773. 87.

pott,¹⁶ nyilván ezért a műért adott ellenszolgáltatás volt. Ha a kézirat Fridvaldszky sajátja volt, akkor azt Şincai ajándékba kaphatta tőle. A feliratok bekerültek Mommsen monumentális gyűjteményébe is.¹⁷

A feliratok kövek gyűjtése egyébként már Mátyás király óta divatba jött Magyarországon. Főúri kastélyokban, nemesi kúriákban mintegy patinás díszként őriztek epigráfiai emlékeket.¹⁸ Az *Inscriptiones* Hadik grófhoz kötődő előzménye abban áll, hogy Fridvaldszkyt a gróf személyes tanácsadóként magával vitte útjaira, amikor a tartományt bejárta; ekkor szerzett tudomást a professzor a gróf antikvitás iránti vonzalmáról. 1766 nyarán, amikor Hadiktól éves körútja végén Nagyszébenben elvált, a professzornak hazautaztában útba esvén Gyulafehérvár és az Érchegeység, lehetősége volt arra, hogy antik feliratokat gyűjtsön.

Az 1766–1767-es tanévben Fridvaldszky egy speciális – esetleg csak egyszemélyes - szemináriumot tartott a római feliratokból. Így jött létre az *Inscriptiones*, egy diák dolgozata professzora irányítása mellett. E tanév első szemeszterében a professzor minden szabadidejét a *Minerologia*¹⁹ írása foglalta le, amely 1767 legelején jelent meg, így diákját valószínűleg csak néhány instrukcióval és kézíratainak átadásával tudta segíteni. Ezért még az is feltételezhető, hogy a diák maga is gyűjtött feliratokat. Ezzel lenne magyarázható az a körülmény, hogy egy felirat duplán is szerepel a gyűjteményben, és nem is teljesen azonos szöveggel (Ins. LXXVIII = Ins. LXXXVIII). A diák 1767-ben levizsgázott ugyan matematikából, de talán tudása nem lehetett teljesen hézagatlan a feliratokkal való huzamosabb foglalkozás következtében, mert egy év múlva ismét levizsgázott, most már mint „végzett hallgató” az egyébként csak egyéves tantárgyból.²⁰

Az ókori feliratok egy része Fridvaldszkyknak már ásványtani kutatásai során látókörébe került: azok, amelyek az egyes fémek – elsősorban az arany – római kori bányászatáról szólnak. Ha máshonnan nem is, de Kölesérinek a *Minerologia* forrásaként használt művéből²¹ tudomást szerezhett arról, hogy a 16. század végén már adott ki egy művet az Itáliában végzett Zamosius, azaz Szamosközy István, aki antik feliratok alapján írt Dácia római megszállásának koráról.²² Fridvaldszky mindkét könyvet Bara István evangélikus orvostól kaphatta kölcsön.²³ Ez utóbbi műből bőven merít az *Inscriptiones*,

¹⁶ KISS András: *Gheorghe Şincai, a forrásgyűjtő*. In: *Művelődéstörténeti Tanulmányok i. m.* (2. jegyzet) 177. A kézirat címe: *Inscriptiones Daciae a Reverendissimo Domino Jacobo Aron transmissa Romam Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Domino Stephano Borgia, Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Secretario. Anno 1776, Mense Julio*. Román Akadémiai Könyvtár, Kolozsvár, Tom. VI. Mss 545. sz.

¹⁷ MOMMSEN, Theodor: *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Berlin, 1863–. Huebner, a továbbiakban: *CIL*.

¹⁸ CSETRI Elek–FRIVALDSZKY János, id.: *A köz hasznára – az ég kegyelmével. Fridvaldszky János (1730–1784), a jezsuita, tudós és feltaláló*. Bp. 2003. METEM, 146.

¹⁹ *Minero-logia magni principatus Transylvaniae seu metalla, semi-metalla, sulphura, salia, lapides & aquae conscripta*. A Joanne Fridvaldszky Societatis Jesu Sacerdote. Anno Sal. M. DCC.LXVII Claudiopoli, Typis Academicis Societatis Jesu (<http://mek.oszk.hu/09000/09095.pdf>). A továbbiakban: *Minerologia*.

²⁰ Az 1768 évi vizsga liber gradualisa: TÖRÖK, Franciscus Xav.–FRIVALDSZKY, Joannes–BOÉR, Emericus: *Assertiones ex universa philosophia, quas[...] Anno Salutis MDCCLXVIII [...] propugnandas suscepit Josephus Torockzai [...] AA. LL. Et Philosophiae Auditor Emeritus*. Claudiopoli, Typis Academicis Societatis Jesu.

²¹ KÖLESÉRI Sámuel: *Auraria Romano-Dacica*. Cibinii, 1717; Seivert 1780-ban saját jegyzeteivel újra kiadta.

²² ZAMOSIUS (Szamosközy), Stephanus: *Analecta Lapidum vetustorum, et Nonnullarum in Dacia Antiquatum*. Patauij, 1593. Az *Inscriptiones*ben „Zamoscius”.

²³ FRIVALDSZKY–GÁLFI–SZÖKE: *i. h.* (2. jegyzet) 119.

hivatkozik is rá lépten-nyomon. Tartalmaz erdélyi római feliratokat Schwandtner műve is,²⁴ amelyre mint forrásra az Ins. LXXX.-tól kezdve szintén hivatkozik. Az Ins. LX.–LXX. közti feliratok a már megjelent *Minerologiából* valók, a szerző csak ott hivatkozik a forrásra, Kölesérre. A feliratok felsorolásának a rendjéről, amely első látásra eléggé esetlegesnek tűnik, leginkább az állapítható meg, hogy a forrásaik szerint történt. A feliratok lelőhelyét a szerző nem mindig jelöli meg, magyarázatot sem mindegyikhez közöl.

Ez a gyűjtemény akkor keltett komolyabb figyelmet, amikor az Erdélyben sikert arató *Minerologia* felkeltette az érdeklődést annak szerzőjére iránt. Seivert János, az erdélyi Szenterszébet evangélikus lelkésze mindkettőt forrásként használta Bécsben, 1773-ban megjelent igényes, 300 feliratot közlő monográfiájához.²⁵ Ő már csoportosította a feliratokat, mégpedig a létesítő személyek rangja szerint. Az egyes feliratoknál Fridvaldszky adatait is közölte, de ellenőrizte és javította is őket. Hogy mennyire nem volt kritikátlan vele szemben, arra jellemző az Ins. II. felirathoz és magyarázatához fűzött megjegyzése: „Amennyivel ragyogóbb Jupiteré, annyival homályosabb a szerzőé.”²⁶ Máskor viszont elismerte, hogy szövege jobb Ariostiénál. (Ins XXIX.,²⁷ XXXIX.) E két szöveg 1722-ben elveszett, ezért az adott időben már nem volt tanulmányozható. Seivert így ítéletét nem az eredetivel való összehasonlításra, hanem belső összefüggésekre alapozta. Egy szolgálatban helyhez kötött lelkésznek egyébként sincsenek olyan lehetőségei helyszíni kutatásra, mint az *Inscriptiones* szerzőjének.

Fridvaldszky rendjét éppen Seivert művének megjelenésekor, 1773-ban oszlatták fel. Egzisztenciája veszélybe került, utolsó természettudományi kis művét is már csak a Református Kollégium nyomdájában tudta megjelentetni. Ennek, a *Scumpiának*²⁸ legelső lábjegyzetében jól esett megemlítenie közben ismertté vált műve, az *Inscriptiones* szerzőségét annak a feliratnak (Ins. I.) az idézése kapcsán, amelyet a *Scumpia* legelső (a) lábjegyzetében újra közölt. Ezt a feliratot Fridvaldszky ugyanis életprogramjának tekintette: „Nisi utile est, quod facimus, stulta est gloria.” („Ha nem hasznos, amit teszünk, ostoba a dicsőség”). Egy második feliratot (Ins. XXIX) a *Scumpia* legutolsó (k) lábjegyzetében hozott. Ebből a románok római leszármazását tartotta bizonyítottnak, a feliratban szereplő ‘cornicularis’ katonákat naiv etimológiával azonosította a hegyi román ‘gornik’-okkal.

Seivert művére közben felfigyelt Czirbesz Jónás iglói lelkész, és még abban az évben recenziót is írt róla. Az alapos írás áttekintette az Erdélyről addig megjelent felirattani közléseket tartalmazó műveket; megemlítette a *Minerológiát* és az *Inscriptionest* is. Ez utóbbit „száraz és többnyire hibás jegyzéknek” nevezte, megengedve ugyanakkor szerzőjének a „szorgalmas” minősítést.²⁹ Seivert munkáját annak rendszeressége, teljessége és hibamentessége való törekvése miatt dicsérte. Mindkét minősítésben sok igazság van, még ha figyelmen kívül is marad az körülmény, hogy az utód mindig az elődök vállán áll.

Orelli 1828-ban megjelent kétkötetes gyűjteményének több száz forrása közt megemlítette Seivertet is. Rá már ötven év fölénye sújt le: Orelli felhánytorgatta, hogy Seivert nem ismerte Grutert

²⁴ SCHWANDTNER, Johannes Georgius: *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini, partim primum ex tenebris eruti partim antehac quidem editi...* 1. Vindobonae, 1746. Kraus. Az *Inscriptiones*ben „Schandtner”.

²⁵ SEIVERT, Ioannes: *Inscriptiones monumentorum Romanorum in Dacia Mediterranea*. Wien, 1773. Trattner.

²⁶ „Quo splendidior Iovi, eo obscurior auctori”

²⁷ „corruptum Ariosti, meliorem R P Fridvaldszky”

²⁸ FRIDVALDSZKY, Joannes: *Dissertatio de skumpia seu cotino planta*, Claudiopoli, 1773. 4°, 11 lev. (<http://mek.oszk.hu/08900/08906/>). A továbbiakban: *Scumpia*.

²⁹ *Allergnädigst-privilegirte Anzeigen aus sämmtlich-kaiserlich-koeniglichen Erbländern / herausgegeben von einer Gesellschaft*. 3. Wien, 1773. 297–301. „v. Cz.” szerzői megjelöléssel. „Ein trockenens und meist fehlerhaftes Verzeichniss römischer Anschriften durch den Fleiss des Hrn. P. Fridwalszky.”

és Muratorit, „ezért nem csodálható, ha néhány lapján hihetetlen, egészen tudománytalan adatokat nyújt.”³⁰ Megjegyzendő, hogy neves szerzők ismeretének hiánya Európának e szegélyén nem annyira súlyosbító, mint inkább enyhítő körülmény. Egyébként Grutert illetően Orelli tévedett, mert Seivert idézte a holland szerzőt.

Fridvaldszky *Inscriptionese* után száz évvel kezdődött meg Mommsen köteteinek a kiadása. A *Corpus inscriptionum latinarum* 3/1. kötete (CIL 03)³¹ tartalmazza az erdélyi feliratokat a 153–261. lapokon, 786–1640. tételszámokon. Az ennél kisebb, *-gal jelölt, 33–105. tételszámok alatt téves vagy más-honnan való feliratokat közöl a 6–12. lapokon, a nagyobb sorszámú tételek viszont a Supplementum kötetben találhatók. A kiadást megelőző kritikai munkát a magyar Torma Károlynak (1829–1897), az MTA tagjának a közreműködésével végezték el, hitelesnek csak olyan feliratot elfogadva, amely az ő korában még megvolt, legalábbis valamilyen rajz vagy lenyomat formájában, illetőleg meglétét más, függetlennek ítélt források is megerősítették.³² Mommsen minden feliratnak megadta a megtalálási és őrzési helyét; a felirat vázlatát a köemlék sérüléseivel együtt; a vele kapcsolatos összes, addigi közléseket; az egyes szerzők eltéréseit; végül a szöveg olvasatát a feloldásokkal és kiegészítésekkel együtt. A szöveg tördelésében a szerzőknél jelentkező esetleges eltéréseket nem tartotta szükségesnek jelezni. Az egyes szerzők tőle eltérő feloldásait sem említette, így Fridvaldszkyét sem, beleértve a gyakori „V S L M” téves feloldását is, amiben őt egyébként Seivert is követi. („Votum solvit libero munere”, helyesen: „votum solvit libens merito”). A feliratokat a mű azok feltalálási helye szerint csoportosítja.

Mommsen is adott minősítést az adott területről előtte publikáló szerzőkről, szám szerint 38-ről. Ezek közül a következők érintik tárgyunkat:

Említi Bongarsius,³³ akinél a 617–628. lapon található azok a feliratok, amelyeket Schwandtner is publikált, akinek művét pedig Fridvaldszky használta. Szamosközynél Mommsen annyi, általa hamisnak ítélt feliratot vélt találni, hogy azt sem hitte el, hogy a jókat nem mások műveiből vette. Csak néhány feliratát fogadta el, amelyeket valamely más szerzőnél is megtalált.³⁴ Köleséri Sámuel aranybányászatról szóló művéről pedig azt írta, a szerző annyira nem gondol másra, mint erre a tárgyra, hogy végül mint egy „új Midas, amihetz csak nyúl, arannyá változik.”³⁵ Megemlítette egy Erdélyben erődítést végzett olasz katonatiszt, Ariosti kéziratát is, aki várerődítési munkája közben talált feliratos köemlékeket gyűjtött. Az általa behajózott anyag egy része megérkezett a célállomásra, Bécsbe, egy másik része azonban Szegednél hajótörésben a Tiszába veszett,³⁶ s a harmadik részéről Ariosti szintén azt írta, hogy

³⁰ *Inscriptionum latinarum selectarum amplissima collectio ad illustrandam Romanae antiquitatis disciplinam accomodata*. 1–2. Ed.: Johann Casper ORELLI. Turici, 1828. Orelli–Fuesslini, 1: 63. „Minime igitur mirandum, quod singulis fere paginis incredibilia paene inscientiae documenta dederit.” Ennek illusztrálására azt hozza fel, hogy egy esetben a HYGIAE-t FVGIAE-nek olvasta (SEIVERT CXCVIII 141).

³¹ *CIL* 3/1. *Inscriptiones Asiae, provinciarum Europae graecarum, Illyrici latinae* 1873. Supplementum, 1902.

³² Torma Károly alapos munkájának tanúi a Seivert-mű OSzK 207.940:2 jelzetű példányának lapszéli jegyzetei. A példányon ott van Torma Károly possessori bélyegzője is. Ő egyébként ismerte Fridvaldszky tevékenységét is, ugyanis szintén az ő possessori bélyegzőjével van ellátva a következő mű, mely az én (F. J.) birtokomban van: FRIDVALDSZKY, Joannes: *Reges Ungariae Mariani*. Wien, 1775. Trattner.

³³ BONGARSIIUS, Jacobus: *Rerum Hungaricarum scriptores varii historici geographici*. Francofurti, 1600.

³⁴ *CIL* 3/1. 156.

³⁵ „novus Mida quidquid attigit, aurarium fecit”

³⁶ A szegedi egyetemen oktató olasz kutató foglalkozott velük: GIANOLA, Alberto: *Di antiche lapidi romane trovate nel 1722 in Transilvania dal conte Giuseppe Ariosti*. Bologna, 1931. Azzoguidi.

„elveszett”.³⁷ Mommsen a kézirat négy példányát említette: kettőt Bécsben, egyet Veronában, egyet pedig Velencében.³⁸ A közelmúltig elkerülte a kutatók figyelmét az a további, ötödik példány, amelyet Giovanni Pietro Cerroni, a morva–sziléziai császári gubernium tisztviselője adományozott 1810-ben a Magyar Nemzeti Múzeumnak.³⁹ Ezt először az Ariosti-mű első, 2010-ből való nyomtatott kiadásához⁴⁰ mellékelte egyik tanulmány⁴¹ említi egy harmadik bécsi kézirrattal együtt.

Mommsen megemlítette Fridvaldszky „igen ritka” *Inscriptiones*ét és *Minerológiáját* is. Őt megkímélte a gúnyolódástól és becsmérléstől, és csak annyit írt róla, hogy feliratainak nagy részét másoktól vette, saját gyűjtésű felirataiból pedig csak kevés igazolható más forrásból.⁴² Néhány feliratnál meg sem említette a nevét (Ins. XCIII., XCVI.). Ami a legmeglepőbb, hogy Mommsen feltételezte nála az említett Ariosti kéziratának ismeretét. Megállapításának helyességét alátámasztja az a körülmény, hogy például az Ins. VI. és X. feliratot hordozó köemlék az *Inscriptiones* megírása idején már Bécsben volt, az Ins. XL. pedig a Tisza mélyén, így szövegüket máshonnan, mint Ariosti kéziratából nem ismerhette, mert más, régebbi – Fridvaldszky által ismert – szerzők nem említették. De honnan ismerhette Fridvaldszky a kéziratot?⁴³ Leginkább arra lehet gondolni, hogy a szállítmányról, amelyet Gyulafehérvárt a Maros Portuson hajóra raktak, egy akta maradtatott a guberniumnál, mellékletében a kövek rajzával, s ezt látta Fridvaldszky. A rajzok nem is lehettek összefűzve, abból ítélve, hogy ezek az Ariosti által lelt feliratok az *Inscriptiones*ben a legkülönbözőbb helyeken fordulnak elő, ellentétben a többi forrásból származókkal, amelyek egy helyen találhatók. Az ezredes neve nem is szerepelhetett a felhasznált iratokon, különben Fridvaldszky említette volna. Korábban, a „hagyományos világ alkonyán”⁴⁴ ugyanis sokkal értékesebb volt egy tekintélyre hivatkozni, mint valami újat felfedezni.

Mommsen *Corpusa*, ez az igen ritka mű jelenleg már internetes feldolgozásban is létezik. Ez az Epigraphen Databank Clauss-Slaby (a továbbiakban: EDCS),⁴⁵ amelynek „Publication” keresője megadja a felirat szövegét a rövidítések feloldásával és az idők folyamán megsemmisült részek helyreállításával.⁴⁶ Még több információt tartalmaz az Epigraphische Datenbank Heidelberg (EDH), amelynek URL címéhez⁴⁷ a HD jelet követő 6 számjegyet beírva⁴⁸ még további adatokhoz is juthatunk (a felirat

³⁷ ARIOSTI, Iosephus: *Inscrizioni antiche travate e raccolte tra le rovine delle quattro principali colonie Romane della Transilvania*, [...] 1723. A feliratok az I., II. és III. fejezetben, az említett három kategória szerint vannak csoportosítva a kéziratban.

³⁸ *CIL* 3/1. 157.

³⁹ OSzK 5. Oct. Ital. jelzet alatt

⁴⁰ *Epigrafi romane di Transilvania raccolte da Giuseppe Ariosti e postillate da Scipione Maffei*. 1–2. Szerk.: Gian Paolo MARCHI, PÁL József. Verona, 2010. Szegedi Tudományegyetem – Università degli Studi di Verona; a továbbiakban: *Epigrafi 2010*. A reprezentatív, sokszerzős tanulmánykötet Fridvaldszkyt nem tartja számon, Szamosközyt, Kölesérit, Seivertet viszont igen.

⁴¹ MARCHI, Gian Paolo: *I codici delle iscrizioni di Transilvania*. In: *Epigrafi 2010*. i. m. (40. jegyzet) 223–244.

⁴² *CIL* 3/1. 158.

⁴³ A szerzőt a *Dizionario biografico degli Italiani* 4. kötete (1962) nem ismeri. A kézirat III. fejezetében közölt „elveszett” feliratok közül azóta néhány megkerült: BUONAPANE, Alfredo–LA MONACA, Valeria: *Le iscrizioni della Trasilvania nel codice veronese di Giuseppe Ariosti (Biblioteca Capitolare, cod. CCLXVII)*. In: *Epigrafi 2010*. i. m. (40. jegyzet) 245–367.

⁴⁴ DANKANITS Ádám: *A hagyományos világ alkonya Erdélyben* (<http://mek.oszk.hu/01500/01592/>).

⁴⁵ http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epigraphik_en

⁴⁶ pl. *CIL* 03, 01090. az Ins. II. esetében

⁴⁷ <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/>

⁴⁸ pl. az Ins. II. esetében <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/038338>

megtalálásának helye, ideje, dokumentálása, közlései; kora, méretei, a benne szereplő személyekről megtudható adatok stb.) Több esetben digitálisan elérhető a feliratokról készült fotók is.

A 20. század közepén a román tudomány is elkezdte feldolgozni ezt a számára annyira fontos területet. Így jött létre az *Inscriptiones Daciae Romanae* (IDR)⁴⁹ és az *Inscriptiones Latinae Daciae* (ILD).⁵⁰ Ezekben a kő fajtájától kezdve a feliratokra vonatkozó minden adat megtalálható. A feliratokat közlő szerzőket minden esetben felsorolják, de szövegvariánsaikat általában már nem hozzák.

Az *Inscriptiones* 108 feliratot tartalmaz, ám ezekből – mint már volt róla szó – egy kétszer szerepel; viszont Seivert leközi a *Minerologia* 45. oldalán szereplő feliratot is (Appendix I.), amely valamilyen okból nem került be az *Inscriptiones*-be, meg egy további, amelyet neki Fridvaldszky postán küldött meg Bécsbe (Appendix II.). Ez a szám azonban további eggyel csökken, ha azt is tekintetbe vesszük, hogy az Ins. XXXV. tulajdonképpen a XXXVI. variánsa, csak más forrásból. Így végül 108 (108+2-2) felirat köthető Fridvaldszky nevéhez.

Seivert közülük 97 feliratot közöl. Mommsen CIL 3/1 kötete 79 feliratot vesz fel Fridvaldszkytól, további 27-et tévesnek minősítve. Az IDR és ILD 69-et közöl, a HD 78-at. A feliratok esetében Zamosius 49, Ariosti 23, Köleséri 7, Schwandtner 28 esetben forrás, illetve előzmény.

Melyek azok a feliratok, amelyek Fridvaldszky saját gyűjtéséből valóknak tekinthetők? Az Ins. IX., XIII., XXVIII., XXX., XXXIII., XXXVII., XXXVIII., LIV., LV., LVII., LIX., LXX., LXXII., CVI., Appendix I. és II., összesen 16, amelyet a CIL is felvett mint hiteleset. Egy általa valószínűleg Gyulafehérvárott lelt feliratról (Ins. V.) utólag kiderült, hogy Veronából való, onnan hozta valaki a követ Erdélybe, így a Mommsennél a *-gal jelöltek közé került, az Ins. IV. pedig az ókori Samniumból, vagyis a mai, Rómától északra fekvő Bocchignano helységről kerülhetett Fridvaldszky látókörébe.

A CIL-be fel nem vett feliratok közt különleges helyet foglal el Fridvaldszky kedvence, az Ins. I. Ezt Zamosiustól vette át, antik feliratként. Egy 1598-ban készült, 1992-ben publikált kéziratában Zamosius azonban ezt az álláspontját már revidálta: felismerte, hogy újkori szövegről van szó.⁵¹ Ami Szamosközyt illeti, 150 évvel Mommsen után már látszik, hogy hiperkritika áldozata lett. A 19. században még állandó jelzőként viselte a „hamisító” jelzőt. Viszont az is igaz, hogy gyakran követett el hibát: hiányosak a lejegyzései, betűket, sorokat hagyott ki, olykor a felirat eleje és vége is hiányzik.⁵² Sok feliratát pedig azért nem idézik későbbi szerzők, mert az idők során megsemmisülhettek, eltűnhettek. A CIL dáciai feliratainak kritikai megrostálásában oroszlanrészt vállaló Torma Károly egy írásából az derül ki,⁵³ hogy a feliratos köemlékek döntő többsége még a 19. végén is magántulajdonban volt. Az ilyen tárgyak azonban sokkal könnyebben pusztulnak, vesznek el az idők viharában, mint a közgyűjteményekben őrzöttek. Már az is elég, ha egy tulajdonosváltás, örökösödés révén új, a régiségek iránt közömbös tulajdonoshoz kerül az illető tárgy, aki azt értéktelennek tartja és kidobja.

Az említett 16 feliraton túl, amit Fridvaldszkyknak tulajdonítunk, természetesen létezhet még több

⁴⁹ *Inscriptiile antice din Dacia și Scythia Minor / Inscriptiones Daciae et Scythiae Minoris antiquae*. Szerk.: DIONISIE M. PÎPÎDI, IOAN I. RUSSU. București, 1975–. Academiei RSR (a továbbiakban: IDR). Vol. III/1. 1977. (a továbbiakban: IDR-03-01); Vol. III/2. 1980. (a továbbiakban: IDR-03-02.), Vol. III/3. 1984. (a továbbiakban: IDR-03-03); PISO, IOAN: *Inscriptiones Daciae Romanae*. Paris, 2001. De Boccard, Vol. III/5a (<http://www.cyberax.eu/book/768983/inscriptiones-daciae-romanae-5a>, a továbbiakban: IDR-03-05-01), Vol. III/5b (<http://www.cyberax.eu/book/769017/inscriptiones-daciae-romanae-5b>, a továbbiakban: IDR-03-05-02).

⁵⁰ PETOLESCU, Constantin C.: *Inscriptii latine din Dacia*. București, 2005. Academiei.

⁵¹ *Analecta lapidum vetustorum et nonnullarum in Dacia antiquitatum, 1593 / Szamosközy István (Stephanus Zamosius)* Szerk.: MONOK István. Szeged, 1992. Scriptorum, 201.

⁵² BĂRBULESCU, Mihai. In: *Analecta i. m.* (51. jegyzet) 10–11.

⁵³ TORMA, Carl: *Revidierte und neue Inschriften zu CIL III (Dacia)*. Wien, 1881. Gerold.

olyan is, amit ő az irodalomból is ismert, meg látta magát a köfeliratot is. Itt elsősorban a *Minerologia* felirataira lehet gondolni, köztük azokra is, amelyeket Mommsen nem fogadott el. A téves feliratok közé sorolt, korábban Szamosközy által említett Ins. LX.-ról Fridvaldszky például megjegyezte, hogy az márványtáblán olvasható. Ez az ismeret pedig nem származik irodalmi forrásból. A másik, tévesnek ítélt felirat, az Ins. LXI. szintén Szamosközytól való. Az ezt követő Ins. LXII. és LXIII. felirat, minthogy Köleséri az előzménye, Mommsentől még ezt a kategóriát sem érdemelte ki, egyszerűen figyelembe sem vette. Fridvaldszky viszont mindkét művében említette őket, a *Minerologiában* hozzá is téve, hogy négyszögletes kövön található. Mi több, Seivert olyan változtatásokkal közölte mindkettőt, amelyekből azt lehet sejteni, hogy talán még ő is személyesen látta őket.

Ha az *Inscriptiones*t kora tudományos színvonalához mérjük, a következőket kell tekintetbe venni: a sortördelési eltérést még száz évvel később sem rótták fel az elődöknek. A kolozsvári nyomdában a folyó szövegben is gyakori volt a nyomdahiba, a nyomdász számára teljesen érthetetlen feliratokat pedig még ennél is több hibával nyomtatták ki. Például az Ins. LX. szövege a *Minerologiában* közölt formájához képest három betű eltérést tartalmaz. Nem véletlen ezért, hogy Seivert is Bécsben nyomtatta ki könyvét, nem Erdélyben.

A fentiek előrebocsátása mellett a 16 saját felirat *Inscriptiones*ben közölt szövegét összehasonlítva a CIL és HD olvasataival azt lehet megállapítani, hogy a közlések a kor színvonala szerintiek. Ahol már a forrásul vett műben is hibák voltak, természetesen ezek megmaradtak. A feliratok esetszerű kommentálása, csoportosítása pedig leginkább diákmunkára vall.

Egynéhány felirat viszont magyarázatra szorul: Az Ins. XIII. elejére beírt több mint egy sornyi, nem oda tartozó szövegről az derül ki, hogy az igen töredékesen megmaradt kőemlék eredetileg négy táblából állt, s a többlet egy másik kőtáblából került oda. Az Ins. LVII. vége viszont hiányzik. Azt a követelményt, hogy a meglehetősen zsúfolt oldalakon a lap végéhez mindig egy felirat vége jusson, úgy látszik, e felirat megsínylette. Az Ins. LVII. megegyezik a CIL szövegével, ám a HD jóval hosszabb szöveget ad. Az Appendix II. végén lévő szövegnek végül egészen eltérő olvasatát adja a CIL is, és a HD is.

Ma a római felirattal ott tart, hogy a feliratok pontos, mindenre részletre kiterjedő dokumentálásának megtörténte után már nem az elődök tévedéseivel, tökéletlenségeivel foglalkozik, hanem a régi epigráfiai szerzők műveit koruk ismereteinek, lehetőségeinek és igényeinek összefüggésében szemléli, s munkásságukat a jelen eredményeihez való hozzájárulásként becsüli meg. Ennek jele a régi epigráfiai munkák tanulmányokkal kísért kiadása, mint amilyen – mint láttuk – Szamosközyé vagy Ariostié. Ebbe a sorba tartozik bizonyos értelemben a Fridvaldszky-gyűjtemény Vatikáni Könyvtárban lévő másolatának Marco Buonocore által történt tartalmilag hű, ám egyáltalán nem bibliofil publikálása is.

Az első, Kolozsvárt megjelent római feliratgyűjtemény, Fridvaldszky János *Inscriptiones*ének hasonmás kiadása viszont még várat magára.

Fridvaldszky János nevéhez köthető római feliratok

Ins. I = Scumpia (a)

(Előzmény: ZAMOSIUS 71.); SEIVERT CCLXXV 181; CIL 03, *00058;

Ins. II

(Előzmény: ARIOSTI III./XXXIV.); SEIVERT CCLXXXVII 186; CIL 03, 01090 (p 1015); IDR-03-05-01, 00231; HD038338;

Ins. III

(Előzmény: SCHWANDTNER 785; KÖLESÉRI 29.; ARIOSTI III./XLIII.); SEIVERT II 4; CIL 03, *00070;

Ins. IV

SEIVERT CCXXXI 160; CIL 09, 04852 = CIL 03, *00105,2;

Ins. V

SEIVERT CCXXXIV 161; *CIL* 05, 03221 = *CIL* 03, *00105,2;

Ins. VI

(Előzmény: ARIOSTI I./XXVIII.); SEIVERT LXV 51; *CIL* 03, 01142 (p 1015);
IDR-03-05-01, 00322; HD038527;

Ins. VII

(Előzmény: ARIOSTI I./XV.); SEIVERT XLV 40; *CIL* 03, 00993; *IDR*-03-05-01, 00041;
HD038012;

Ins. VIII

(Előzmény: ZAMOSIUS 67.); SEIVERT XIV 13; *CIL* 03, 01129 (p 1390); *IDR*-03-05-01,
00298; HD038487;

Ins. IX

SEIVERT XXV 21; *CIL* 03, 01171; *IDR*-03-05-02, 00422; HD038702;

Ins. X

(Előzmény: ARIOSTI I./VII.); SEIVERT L 42; *CIL* 03, 01461; *IDR*-03-02, 00095; HD046389;

Ins. XI

(Előzmény: ZAMOSIUS 33.); SEIVERT CXXV 90; *CIL* 03, 01458; *IDR*-03-02, 00091; HD046383;

Ins. XII

(Előzmény: ZAMOSIUS 25.); SEIVERT XXX 25; *CIL* 03, 01452; *IDR*-03-02, 00078; HD046316;

Ins. XIII

SEIVERT V 6; *CIL* 03, 01443 (p 1407); *IDR*-03-02, 00001; HD012405;

Ins. XIV

(Előzmény: ZAMOSIUS 25.); SEIVERT XXIII 20; *CIL* 03, *00077;

Ins. XV

(Előzmény: ZAMOSIUS 10.; SCHWANDTNER 878.); SEIVERT XXXIII 28; *CIL* 03, 01175
(p 1015, 1390); HD049324

Ins. XVI

(Előzmény: ZAMOSIUS 11.); SEIVERT XX 17; *CIL* 03, *00083;

Ins. XVII

(Előzmény: ZAMOSIUS 18.); SEIVERT X 9; *CIL* 03, *00081;

Ins. XVIII

(Előzmény: ZAMOSIUS 28.); SEIVERT XVI 14; *CIL* 03, *00082;

Ins. XIX

(Előzmény: ZAMOSIUS 56.); SEIVERT CLXII 111; *CIL* 03, *00055;

Ins. XX

(Előzmény: ZAMOSIUS 54.; SCHWANDTNER 879.); SEIVERT CLXIII 111; *CIL* 03, 01182
(p 1015, 1390); *IDR*-03-05-02, 0044; HD038735;

Ins. XXI

(Előzmény: ZAMOSIUS 56.); SEIVERT CIV 74; *CIL* 03, 01065; *IDR*-03-05-01, 00238;
HD038359;

Ins. XXII

(Előzmény: ZAMOSIUS 56.); SEIVERT CLXXX 124; *CIL* 03, 00984 (p 1390); *IDR*-03-05-01,
00018; HD037986;

Ins. XXIII

(Előzmény: ZAMOSIUS 57.); SEIVERT CXVI 82; *CIL* 03, 00972; *IDR*-03-05-01, 00001; HD037953

Ins. XXIV

(Előzmény: ZAMOSIUS 57.); SEIVERT CXXXVIII 99; *CIL* 03, 01213 (p 1015, 1390); *IDR*-03-05-02, 00504; HD038877;

Ins. XXV

(Előzmény: SCHWANDTNER 878.); *CIL* 03, 00976 (p 1015, 1390); *IDR*-03-05-01, 00007; HD037972;

Ins. XXVI

(Előzmény: ZAMOSIUS 85.); *CIL* 03, 01188 (p 1390) = *CIL* 03, 07797; *IDR*-03-05-02, 00500; HD038874;

Ins. XXVII

(Előzmény: ARIOSTI III./VIII.); SEIVERT CV 74; *CIL* 03, 01079; *IDR*-03-05-01, 00199; HD038297

Ins. XXVIII

SEIVERT CCXXX 159; *CIL* 03, 01146 (p 1390); *IDR*-03-05-01, 00331; HD038553

Ins. XXIX = Scumpia (k)

(Előzmény: ARIOSTI III./I.); SEIVERT LXXXVII 64; *CIL* 03, 01099; *IDR*-03-05-01, 00250; HD038370;

Ins. XXX

CIL 03, 01017; *IDR*-03-05-01, 00081; HD038093

Ins. XXXI

(Előzmény: ARIOSTI I./XXI.); SEIVERT XXXVIII 35; *CIL* 03, 01081 (p 1390); *IDR*-03-05-01, 00202; HD038302;

Ins. XXXII

(Előzmény: ARIOSTI III./XXVI.); SEIVERT CVIII 76; *CIL* 03, 01279 = *CIL* 03, 01280; *IDR*-03-03, 00286; HD045730;

Ins. XXXIII

CIL 03, 00882; HD045778

Ins. XXXIV

(Előzmény: ZAMOSIUS 54.); SEIVERT LX 48; *CIL* 03, 01111; *IDR*-03-05-01, 00354; HD038572

Ins. XXXV

(Előzmény: ARIOSTI III./V.); SEIVERT LVII 47; *CIL* 03, 00976;

Ins. XXXVI

(Előzmény: ZAMOSIUS 53.); SEIVERT LVI 46; *CIL* 03, 01013; *IDR*-03-05-01, 00353; HD038571

Ins. XXXVII

CIL 03, 01118; *IDR*-03-05-01, 00350; HD038570

Ins. XXXVIII

SEIVERT XXXII 28; *CIL* 03, 01070 (p 1390); *IDR*-03-05-01, 00193; HD038284

Ins. XXXIX

(Előzmény: ARIOSTI III./II.); SEIVERT LXIII 50; *CIL* 03, 01020; *IDR*-03-05-01, 00213; HD038316

Ins. XL

(Előzmény: ARIOSTI II./XIX.); SEIVERT CLXXXIV ; *CIL* 03, *00059;

Ins. XLI

(Előzmény: ZAMOSIUS 45.); SEIVERT XLIIb 38; *CIL* 03, *00086;

Ins. XLII

(Előzmény: ZAMOSIUS 57.); SEIVERT LXXVI 57; *CIL* 03, 01193 (p 1390); *IDR*-03-05-02, 00542; HD038947;

Ins. XLIII

(Előzmény: ZAMOSIUS 45.); SEIVERT CXCVC 139; *CIL* 03, *00085;

Ins. XLIV

(Előzmény: ZAMOSIUS 49.); SEIVERT LXXXIII 62; *CIL* 03, 01434; *IDR*-03-02, 00268; HD046844

Ins. XLV

(Előzmény: ZAMOSIUS 52.); SEIVERT XLIIa 37; *CIL* 03, 01061; *IDR*-03-05-01, 00185; HD038270;

Ins. XLVI

(Előzmény: ZAMOSIUS 64.); SEIVERT CLXX 118; *CIL* 03, *00074;

Ins. XLVII

(Előzmény: ZAMOSIUS 65.); SEIVERT CCXXIII 156; *CIL* 03, *00078;

Ins. XLVIII

(Előzmény: ZAMOSIUS 82.; ARIOSTI III./LI.); SEIVERT CCXLI 165; *CIL* 03, *00041;

Ins. XLIX

(Előzmény: ZAMOSIUS 81-82.); SEIVERT CCXVIII 154; *CIL* 03, *00091;

Ins. L

(Előzmény: ZAMOSIUS 81.); SEIVERT CCXVII 153; *CIL* 03, *00094;

Ins. LI

(Előzmény: ZAMOSIUS 80.); SEIVERT CCXIX 155; *CIL* 03, *00093;

Ins. LII

(Előzmény: ZAMOSIUS 77.); SEIVERT XXXIV 29; *CIL* 03, *00038; *ILD* 00462; HD011608

Ins. LIII

(Előzmény: ARIOSTI III./XXII.); SEIVERT LXII 49; *CIL* 03, 01032; *IDR*-03-05-01, 00112; HD038178;

Ins. LIV

SEIVERT LXXI 54; *CIL* 03, 01153; *IDR*-03-05-01, 00345; HD038566

Ins. LV

SEIVERT CLVIII 109; *CIL* 03, 01572 (p 1017); *IDR*-03-01, 00064; HD046386;

Ins. LVI

(Előzmény: ARIOSTI II./I.); SEIVERT CXXXVI 98; *CIL* 03, 01304 (p 1016); *IDR*-03-03, 00320; HD045757;

Ins. LVII

SEIVERT CLXXXIX 136; *CIL* 03, 01155; *IDR*-03-05-01, 00348; HD038568;

Ins. LVIII

(Előzmény: ARIOSTI II./III.); *CIL* 03, 01433; *IDR*-03-02, 00266; HD046843;

Ins. LIX

SEIVERT XXIX 25; *CIL* 03, 00905 (p 1014); HD049064;

Ins. LX = Minerologia 39c

(Előzmény: ZAMOSIUS 11.); SEIVERT XV 14; *CIL* 03, *00084;

Ins. LXI = Minerologia 37a

(Előzmény: ZAMOSIUS 37.); SEIVERT CXXVII 92; *CIL* 03, *00057;

Ins. LXII = Minerologia 37b

Előzmény: KÖLESÉRI 19-20.); SEIVERT CLXXIV 121; *CIL* 03, 01313;

Ins. LXIII = Minerologia 37c

(Előzmény: KÖLESÉRI 19.); SEIVERT CLXXI 119; *CIL* 03, 01295;

Ins. LXIV = Minerologia 38a

(Előzmény: KÖLESÉRI 15.); SEIVERT CLXXXIII 130; *CIL* 03, 00941; *IDR*-03-03, 00235; HD045660;

Ins. LXV = Minerologia 38b

(Előzmény: KÖLESÉRI 15-16.); SEIVERT XXVIII 24; *CIL* 03, 01602; *IDR*-03-03, 00311; HD045748;

Ins. LXVI = Minerologia 38c

(Előzmény: KÖLESÉRI 119.; ZAMOSIUS 34.); *CIL* 03, 01459 (p 1407); *IDR*-03-02, 00110; HD046409;

Ins. LXVII = Minerologia 39a

(Előzmény: KÖLESÉRI 19.); SEIVERT CLXXV 121; *CIL* 03, 01312; *IDR*-03-03, 00366; HD045816

Ins. LXVIII = Minerologia 39b

(Előzmény: ZAMOSIUS 36.); SEIVERT CXXIV 89; *CIL* 03, *00039;

Ins. LXIX = Minerologia 41

(Előzmény: ARIOSTI III./L.); SEIVERT IV 6; *CIL* 03, *00069;

Ins. LXX = Minerologia 93.

SEIVERT CCXI 150; *CIL* 03, 01431 (p 1407); *IDR*-03-02, 00202; HD043621;

Ins. LXXI

(Előzmény: ARIOSTI I./XX.); SEIVERT CLIV 107; *CIL* 03, 01082; *IDR*-03-05-01, 00203; HD038303;

Ins. LXXII

SEIVERT CCXIII 150; *CIL* 03, 01215; HD043631;

Ins. LXXIII

(Előzmény: ZAMOSIUS 8.; ARIOSTI III./XLVII.); SEIVERT LXXV ; *CIL* 03, *00090; HD009709;

Ins. LXXIV

(Előzmény: ZAMOSIUS 40.); SEIVERT XL 36; *CIL* 03, *00089;

Ins. LXXV

(Előzmény: ZAMOSIUS 73.); SEIVERT XIII 12; *CIL* 03, 01446; *IDR*-03-02, 00008; HD045616;

Ins. LXXVI

(Előzmény: ZAMOSIUS 69.); SEIVERT CXXXIV 96; *CIL* 03, *00092;

Ins. LXXVII

(Előzmény: ZAMOSIUS 34.); SEIVERT LXXIX 59; *CIL* 03, 01458; *IDR*-03-02, 00091; HD046383;

Ins. LXXVIII = Ins. LXXXVIII

(Előzmény: ZAMOSIUS 85.; SCHWANDTNER 880.; ARIOSTI II./VII.); SEIVERT CCI 143; *CIL* 03, 01186 (p 1390); *IDR-03-05-02*, 00487; HD038856

Ins. LXXIX

(Előzmény: ZAMOSIUS 86.); SEIVERT CXCI 137; *CIL* 03, *00088; *IDR-02-03*, 00420; HD011671;

Ins. LXXX

(Előzmény: SCHWANDTNER 877.; ZAMOSIUS 65.); SEIVERT CLXVIII 117; *CIL* 03, 01422 (p 1016, 1407); HD046662;

Ins. LXXXI

(Előzmény: SCHWANDTNER 877.); SEIVERT CCXXXIII 161; *CIL* 03, 01224 (p 1015, 1390); *IDR-03-05-02*, 00473; HD049330;

Ins. LXXXII

(Előzmény: SCHWANDTNER 877.; ARIOSTI II./XII.); SEIVERT CCXXVIII 159; *CIL* 03, 01246 (p 1015, 1390, 2328,94); *IDR-03-05-02*, 00584; HD038975;

Ins. LXXXIII

(Előzmény: SCHWANDTNER 878.) SEIVERT CXXXVI 97; *CIL* 03, 01121 (p 1390); *IDR-03-05-01*, 00285; HD038426;

Ins. LXXXIV

(Előzmény: SCHWANDTNER 878.); *CIL* 03, 01204 (p 1390); *IDR-03-05-02*, 00613; HD038998

Ins. LXXXV

(Előzmény: ZAMOSIUS 55.; SCHWANDTNER 879.); SEIVERT CVI 75; *CIL* 03, 01181 (p 1015, 1390); *IDR-03-05-02*, 00439; HD038730;

Ins. LXXXVI

(Előzmény: SCHWANDTNER 878.); SEIVERT CLXIV 113; *CIL* 03, 01134 (p 1015, 1407); HD049323;

Ins. LXXXVII

(Előzmény: SCHWANDTNER 879.) SEIVERT CXXXVII 98; *CIL* 03, 01085 (p 1015, 1390); *IDR-03-05-01*, 00212; HD038314;

Ins. LXXXIX

(Előzmény: SCHWANDTNER 880.); SEIVERT CCLXXX 183; *CIL* 03, 00978; *IDR-03-05-01*, 00008; HD037978;

Ins. XC

(Előzmény SCHWANDTNER 880.); SEIVERT CCLXXXVI 185; *CIL* 03, 01158;

Ins. XCI

(Előzmény: SCHWANDTNER 880.); SEIVERT LXIX 53; *CIL* 03, 01105 (p 1390); *IDR-03-05-01*, 00261; HD038390;

Ins. XCII

(Előzmény: ZAMOSIUS 52.); *CIL* 03, 01028 (p 1390); *IDR-03-05-01*, 00100; HD038139;

Ins. XCIII

(Előzmény: SCHWANDTNER 881.); SEIVERT CCXXXVII 163; *CIL* 03, 01009; *IDR-03-05-01*, 00075; HD038084;

Ins. XCIV

(Előzmény: SCHWANDTNER 880.); *CIL* 03, 01089; *IDR-03-05-01*, 00230; HD038337;

Ins. XCV

(Előzmény: SCHWANDTNER 880.; ZAMOSIUS 85.); *CIL* 03, 01188 (p 1390) = *CIL* 03, 07797; *IDR*-03-05-02, 00500; HD038874;

Ins. XCVI

(Előzmény: SCHWANDTNER 881.); SEIVERT CCXXXVI 162; *CIL* 03, 00998; *IDR*-03-05-01, 00054; HD028707;

Ins. XCVII

(Előzmény: SCHWANDTNER 880.; ARIOSTI III./XI.); SEIVERT CCXXXII 160; *CIL* 03, 01057 (p 1390); *IDR*-03-05-01, 00176; HD038262

Ins. XCVIII

(Előzmény: ZAMOSIUS 66.; SCHWANDTNER 881.); SEIVERT XCII 67; *CIL* 03, 01015 (p 1015, 1390); *IDR*-03-05-01, 00079; HD038088;

Ins. XCIX

(Előzmény: ZAMOSIUS 85.; SCHWANDTNER 881.); SEIVERT CCXC 186; *CIL* 03, 01180 = *CIL* 03, 07795; *IDR*-03-05-02, 00442; HD006069;

Ins. C

(Előzmény: SCHWANDTNER 881.); SEIVERT XCI 66; *CIL* 03, 01008; *IDR*-03-05-01, 00074; HD038083;

Ins. CI

(Előzmény: SCHWANDTNER 882.); SEIVERT CXIII 79; *CIL* 03, 00943; HD044922;

Ins. CII

(Előzmény: SCHWANDTNER 882.); SEIVERT CXIX 83; *CIL* 03, 00942 (p 1014); *IDR*-03-03, 00317; HD045754;

Ins. CIII

(Előzmény: ARIOSTI I./XLVI.); SEIVERT LIV 45; *CIL* 03, 01071 (p 1390); *IDR*-03-05-01, 00195; HD038288;

Ins. CIV

(Előzmény: SCHWANDTNER 882.); SEIVERT LXXXII 62; *CIL* 03, 01615; *IDR*-03-05-02, 00513; HD038886;

Ins. CV

(Előzmény: ZAMOSIUS 16.); SEIVERT LXXIII 55; *CIL* 03, *00087;

Ins. CVI = Minerologia 113a.

CIL 03, 00874;

Ins. CVII = Minerologia 113b.

(Előzmény: SCHWANDTNER 793.); SEIVERT XXII 18; *CIL* 03, 00860 (p 1380); HD047075;

Ins. CVIII

(Előzmény: ZAMOSIUS 66.); SEIVERT CCL 169; *CIL* 03, *00076;

(Appendix I.) = Minerologia 45

SEIVERT CCLXXI 178; *CIL* 03, 01264; *IDR*-03-03, 00414; HD046114;

(Appendix II.) = Fridvaldszky küldeménye

SEIVERT appendix VI 190; *CIL* 03, *00105,3; *CIL* 03, 01622; *IDR*-03-03, 00347; HD045793;

FIGYELŐ

Néhány gondolat Ferenczsné Wendelin Lídia sajtóbibliográfiája és egy speciális forráscsoport kapcsán. 2010-ben jelent meg a címben említett, az 1921–1944 közötti évekről szóló hézagpótló kézikönyv, amelyet nyilván a Magyar Könyvszemle is értékének megfelelően fog méltatni. Addig azonban, amíg ez az ismertetés el nem készül, egy kiragadott példával is érzékeltetni lehet e munka fontosságát és hasznosságát.

Közismert, hogy az elmúlt száz-százötven év magyarországi vidéki sajtója kimeríthetetlen kincsbánya a múlt kutatói számára. A szüleink, nagyszüleink életét befolyásoló évtizedek felidézésében, számtalan elsüllyedt társadalmi, gazdasági, művelődési körülmény, tehát például a bányászat vagy természetvédelem sokszempontú felidézésében, megismerésében – a komoly történelmi szakmunkák és népszerűsítő összefoglalások mellett – főként a napi- és hetilapok nagyszámú évfolyamai szolgálhatnak ismeretlen adatokat, összefüggéseket magukba foglaló forrásul. Mivel a Magyarország huszadik századi történelmében oly jelentős 1945-ös év előtti közlemények aktualitása napjainkra már régen elszállt, ezért erejüket veszítették azok az oldalaikon tükröződő személyes vagy társadalmi indulatok is, amelyek a megjelenés idején fájó sebeket okoz(hat)tak, avagy mérlegelés, feltétel nélküli egyetértést váltottak ki. Ennek következtében a jelen és a jövő kutatója bátran tanulmányozhatja – s kell is, hogy ezt tegye – azon sajtótermékek oldalait, amelyek a közelmúltban még kimondottan vagy szegénylősen tiltás alá estek. Az efemerizálódás azonban csak látszólagos, pontosabban alakváltó: az egykori hírek, tudósítások, kommentárok egyszerűségük múltán, aktuális céljukat, hatásukat elhagyva ugyanis a történelmi feltárás több szakterület által felhasznált eszközévé, más források összevetésére alkalmas alappá válhatnak – persze csak akkor, ha a múlt búvárlója tudja, mit várhat tőlük, s képes az egykori hírek, tudósítások, cikkek, kommentárok árnyalt és távolságtartó, ám részrehajlás nélküli tanulmányozására.

A tartalmi – ideológiai, világnézeti – avulást ugyanis igen gyakran, mintegy ellenhatásként a megjelenés idejéhez kapcsolódó adatok, személyek, események fel- és ártérkelődése, utólagos értékszemponthoz való ellátása, a múlt és a közelmúlt ítéleteinek felülvizsgálata, módosítása kísér(het)i. Előléphetnek azok a történelmi alakok, akik működésük befejezése vagy haláluk után, esetleg már előtte is megtagadottá váltak, de a későbbi változások irányítói felidézésükkel éppen saját legitimitásukat akarják megerősíteni vagy megerősíteni. Az egyik történelmi időszak haldoklását és eltűnését ezért legtöbbször kíséri valamely másik, előző korszak egyre erősödő példája: az, amelyből a keletkező új igyekszik definiálni önmagát. Arra azonban a mindenkor jelen kutatójának vigyáznia kell, hogy a – nem egyszer szükségszerűen – előhívott múlt el ne vakítsa: ahogyan saját korától, úgy a felidézettől is kellő távolságot kell tartania. Ne vetítse vissza jelenének problémáit, jelenségeit, ám legyen tisztában azzal is, hogy izolált események nem léteznek, s az ok-okozati következtetések múltira és jelenre egyaránt érvényesek. Csak a források összevetése, az egykori ellentétes szempontok mindegyikének lehető teljes megismerése, a kutató saját előzetes elgondolásainak kikapcsolása biztosíthatja, hogy a feltárás és a mindig szükséges értékelés hamis vágányra ne fusson. A múlt vizsgálója lehetőleg kerülje el az ítélezést, ám mindent és mindenkit nevezzen néven, ne kedvezzon sem barátoknak, sem ismerősnek. Ne hallgassa el, ami a saját vonzalmait megszemélyesítőik körében kellemetlen, s azt sem, ami a vele szembenállóban rokonszenves.